

IRENA WODZIANOWSKA^{a,®}

 <https://orcid.org/0000-0001-5058-8015>

^a Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Humanistycznych,
Instytut Historii, Ośrodek Badań nad Dziejami KUL, ul. Spokojna 1, 20-400 Lublin, PL

[®] Irena.Wodzianowska@KUL.PL

DZIAŁALNOŚĆ KSIĘDZA REKTORA IDZIEGO RADZISZEWSKIEGO W PETERSBURGU

Słowa kluczowe: ks. Idzi Benedykt Radziszewski, Akademia Duchowna w Petersburgu, Kościół katolicki w Cesarstwie Rosyjskim, chrześcijańska demokracja, Sankt-Petersburg.

Streszczenie: Działalność ks. Idziego Radziszewskiego w Petersburgu w ciągu jego czteroletniej kadencji na stanowisku rektora Akademii Duchownej była wielostronna. Ks. Rektor zaangażował się w działalność duszpasterską, prowadząc rekolekcje i głosząc kazania w petersburskich parafiach. Działal także w organizacjach o charakterze charytatywnym i pomocowym. Główną zaś sferą aktywności było kształcenie duchowieństwa i młodzieży świeckiej. Ks. Radziszewski wkrótce po przybyciu do rosyjskiej stolicy opracował projekt reformy Akademii Duchownej, kładąc nacisk na podniesienie poziomu studiów oraz specjalizacje. W sytuacji ciągłego dozoru ministerialnego reforma miała ograniczony zasięg, stąd nie wszystkie projekty udało się Rektorowi zrealizować. Powołanie do życia Wyższych Kursów Polskich dało zaś Rektorowi nowy impuls do tworzenia uczelni, której absolwenci będą budować niezależne państwo na chrześcijańskich podwalinach. Uznając potrzebę formacji zarówno kapłanów jak i świeckich, zaangażował się ks. Radziszewski także w prace Rady Społecznej przy ordynariacie mohylewskiej archidiecezji. Zachowana dokumentacja tej działalności pozwala na zakreślenie niezmiennej postawy ks. Radziszewskiego – działania ku dobru wspólnemu.

IRENA WODZIANOWSKA – mgr (teologia, 1997, KUL, Lublin); dr historii (2005, KUL, Lublin); dr hab. historii (2018, KUL, Lublin). Kierownik Ośrodka Badań nad Dziejami KUL.

Dwukrotny pobyt ks. Idziego Radziszewskiego w stolicy carów związany był z Rzymskokatolicką Akademią Duchowną w Petersburgu. Po raz pierwszy I. Radziszewski przybył do Petersburga jako kleryk w 1893 roku. Zdolny alumn został skierowany wówczas do Akademii z Seminarium Duchownego we Włocławku na dalsze studia¹. Zdobyl tu najpierw tytuł kandydata świętej teologii, a rok później magistra (1896). Niewiele dłuższy okazał się drugi pobyt ks. Radziszewskiego już na stanowisku rektora tejże Akademii. Aktywność ks. Idziego Radziszewskiego w trakcie czteroletniej pracy była wielowątkowa. Angażował się w działalność oświatową, religijną, społeczną, działając w niezliczonych towarzystwach, głosząc kazania i kształtując postawy Polaków nad Nową.

Ks. Radziszewski rozpoczął swą działalność od reformy studiów i zmian w statucie Akademii Duchownej. Obejmując stanowisko rektora tej jedynej w imperium carskim wyższej uczelni kształcącej duchowieństwo, sformułował już plan swej pracy. Znając wszystkie słabe strony uczelni petersburskiej w porównaniu do uczelni katolickich w Europie Zachodniej, z którymi się zapoznał podczas wyjazdów naukowych, Rektor zwrócił uwagę przede wszystkim na specjalizację i pogłębienie studiów. Uznając, że Akademia „nie stoi na wysokości zadania”², upatrywał przyczynę tego stanu przede wszystkim w powtarzaniu przedmiotów z kursu seminaryjnego, uzupełnianego tylko o niektóre przedmioty. Ks. Radziszewski w bardzo krótkim czasie napisał i rozesłał projekt nowego statutu biskupom w Królestwie Polskim i imperium rosyjskim, uzyskując ich pełną aprobatę³. Informował również o sytuacji uczelni Stolicę Apostolską.

Rektor ogłosił w 1915 roku nowy statut, reformując przy tym strukturę uczelni. Powołano do życia sekcję moralno-prawną i biblijno-dogmatyczną, zwiększono zakres wykładów, uwzględniając m.in. wykłady z zakresu katolickiej nauki społecznej. Na wszystkich kursach były prowadzone seminaria z głównych przedmiotów, kładąc nacisk na pogłębienie studiów pod kierunków kadry profesorskiej jak i samodzielną pracę studentów

¹ Por. G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Radziszewski. 1981–1922*, Lublin 1998, s. 31–39.

² Российский Государственный Исторический Архив (РГИА), ф. 826, оп. 3, д. 86, к. 42. Zakres reform: Biblioteka Uniwersytecka KUL (BU KUL), Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiór ogólny, rkps 3033, s. 189–193.

³ Por. Archiwum Uniwersyteckie KUL (AU KUL), Listy biskupów do ks. Radziszewskiego w sprawie reformy Akademii, Podzespół Przedwojenny, rep. 124, sygn. 1, k. 39.

Ks. Idzi Radziszewski jako rektor Akademii Duchownej

Źródło: Archiwum rodzinne K. Kapuścińskiej

w kołach samokształceniowych. W swym przemówieniu inauguracyjnym rozpoczynającym rok akademicki 1914/1915 mówił o wymaganiach, które należy stawiać nowoczesnemu teologowi katolickiemu. Wyjaśniał studentom Akademii wyzwania stojące przed duchowieństwem oraz założenia reformy⁴.

W 1918 roku pierwsi studenci ukończyli specjalizację, w większości na sekcji biblijno-dogmatycznej. Wprowadzenia trzeciej sekcji – filozofii chrześcijańskiej – nie udało się już ks. Radziszewskiemu zrealizować ze względu na zawieszenie zajęć w związku ze zmianą sytuacji politycznej. Zaostrzono wymagania w stosunku do osób przyjmowanych na studia, żądając ukończenia pełnego kursu nauki seminaryjnej, by w przyszłości nie powtarzać przedmiotów. W wyniku reformy na uczelni funkcjonowało dwanaście katedr⁵, a jedną z nich – katedrę filozofii i pedagogiki – objął ks. I. Radziszewski, prowadząc wykłady z psychologii i filozofii religii dla pierwszego i drugiego roku.

Kolejne zmiany w funkcjonowaniu uczelni nastąpiły wkrótce po objęciu władzy przez Rząd Tymczasowy. W maju 1917 roku rozpoczęła pracę utworzona przez Siergieja A. Kotlarewskiego (1873–1940) Komisja do spraw Kościoła Katolickiego w Rosji, w skład której wszedł także Rektor Akademii⁶. Wynikiem prac Komisji było ogłoszenie uchwały Rządu Tymczasowego o zmianie przepisów obowiązujących w odniesieniu do Kościoła rzymskokatolickiego w Rosji⁷. Część z nich dotyczyła także Akademii Duchownej. Uczelnia została podporządkowana Ministerstwu Oświaty, a bezpośredni zarząd miał sprawować metropolita mohylewski. Kierowanie uczelnią oddano senatowi, w skład którego wchodziło całe grono profesorskie. Zniesiono przede wszystkim uciążliwy nadzór ministerialny, który krępował funkcjonowanie instytucji naukowej. Uznano tylko, że przy powołaniu rektora należało kierować się zgodą rządu, we wszystkich innych przypadkach władze świeckie należało tylko informować. Liczbę stypendystów, zarówno ogólną pulę stypendiów, jak i przydzieloną dla

⁴ Szerzej na temat przemówienia: A. Wojtkowski, *Ks. Idzi Radziszewski (1871–1922)*, RF, 1(1948), s. 239–241.

⁵ Zob. szerzej: I. Wodziańska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu. 1842–1918*, Lublin 2007, s. 45–48, 106–108.

⁶ Zakres prac Komisji zob. BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiór ogólny, rps 3034, k. 34–35v.

⁷ Tekst projektu zob. *Католическая Церковь накануне революции 1917 года: сборник документов*, сост. и отв. ред. М. Радван, Люблин 2003, s. 562–623.

poszczególnych diecezji, ustalał metropolita w porozumieniu z biskupami, a nie – jak uprzednio – minister spraw wewnętrznych. Program nauczania i dobór przedmiotów ustalał zaś senat w porozumieniu z metropolitą. Zwiększono również budżet uczelni, zapewniono emerytury profesorom i pracownikom.

Nowa ustawa o zmianie prawodawstwa w sprawie Kościoła katolickiego w Rosji weszła w życie w lipcu 1917 roku⁸. Nie udało się tych zmian zrealizować, gdyż w październiku tegoż roku miał miejsce przewrót polityczny w Rosji i władzę przejęli bolszewicy.

Działalność oświatowo-wychowawcza ks. Radziszewskiego wykroczyła poza mury Akademii. Ks. Rektor został wybrany prezesem Polskiego Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury, powołanego do życia w Petersburgu w lutym 1916 roku z inicjatywy profesorów Tadeusza Zielińskiego (1859–1944) oraz Stanisława Ptaszyckiego (1853–1933). Celem Towarzystwa było organizowanie odczytów i prelekcji na temat dziejów i kultury polskiej. Odczyty te cieszyły się tak wielkim powodzeniem, że skłoniło to zarząd do utworzenia stałych wykładów i powołanie Wyższych Kursów Polskich (1916–1918) na poziomie uniwersyteckim⁹. Ks. Rektor stanął na czele Rady Pedagogicznej Kursów oraz prowadził wraz z innymi profesorami Akademii (A. Szymańskim i A. Wóycickim) w ramach kursów wykłady z historii filozofii¹⁰. Na otwarciu kursów we wrześniu 1916 roku ks. Radziszewski wygłosił zaś mowę inauguracyjną, rozpoczynając ją od obrazu Żydów siedzących i płaczących nad rzekami babilońskiej ziemi¹¹. W dalszej części odniósł się do niezwyklej aktywności społeczeństwa polskiego rzuconego na rosyjską ziemię. Zakładane szkoły i ochronki dla dzieci uchodźców, biblioteki, odczyty o kulturze polskiej, koncerty, przedstawienia teatralne, cała ta aktywność miała tylko jeden cel, by budzić „tęsknotę za krajem rodzinnym, za porzuconą rolą, za ojcowską strzechą”¹².

⁸ Pełny tekst ustawy zob. tamże, s. 624–632.

⁹ Por. B. Nykiel, *Wyższe Kursy Polskie (WKP)*, <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/wyzsze-kursy-polskie> [2.10.2017]. Wspomnienia słuchaczki Kursów: M. Strawińska, *Wyższe Kursy Polskie w Petersburgu 1916–1918. Uniwersytet Lubelski. Polonistyka. Romanistyka. Pedagogika. 1921–1926*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1978, s. 55–60.

¹⁰ Program Kursów w: BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiór ogólny, rps 3033, k. 247.

¹¹ Wojtkowski, *Ks. Idzi Radziszewski (1871–1922)*, s. 241.

¹² Cyt. za tamże.

WYŻSZE POLSKIE KURSY W PETERSBURGU W R. 1916—1917

P. Bańkowski B. Wasutyński Prof. T. Zieliński Prof. J. Talko-Hrynciewicz Prof. L. Petrażycki Dr. B. Winiarski Prof. Schruk
Ks. Prof. Szymański R. Rogójski Ks. Rektor I. Radziszewski Prof. J. Baudouin Prof. J. Ptaszycki J. Kurnatowski
de Courtenay

Wykładowcy i studenci Wyższych Polskich Kursów w Petersburgu

Źródło: J. Talko-Hrynciewicz,
Wspomnienia z lat ostatnich (1908–1932), Warszawa 1932, s. 65

Współpraca z wydziałem szkolnym Centralnego Komitetu Obywatelskiego (CKO) Królestwa Polskiego¹³ już w listopadzie 1915 roku zaowocowała utworzeniem kursu ochroniarek, przygotowujących personel do pracy w ochronkach dla dzieci. Kursy organizowano dwukrotnie (XI 1915 – I 1916 oraz I–VI 1916), a przeszkolenie ukończyło ponad 70 pań, które podjęły pracę z dziećmi w ochronkach prowadzonych przez CKO.

W Petersburgu ks. Radziszewski podjął się także organizacji nowego ośrodka naukowego – Uniwersytetu Lubelskiego. Realizację projektu rozpoczął na początku 1918 roku Komitet Organizacyjny Katolickiego Uniwersytetu. Komitet zaczął pozyskiwanie kadry nauczającej spośród pracowników Akademii Duchownej i Wyższych Kursów Polskich w Piotrogradzie. Przygotowano projekt statutu uniwersyteckiego i szczegółowych

¹³ *Sprawozdanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego wśród wygnańców w Rosji za czas od 1 sierpnia 1915 do 1 października 1916 r.*, Piotrogród 1918, s. 128.

przepisów odnośnie planowanych wydziałów. Zainicjowano gromadzenie księgozbioru jako załączka przyszłej biblioteki¹⁴.

Zaangażował się ks. Radziszewski także w działalność charytatywną Towarzystwa Wincentego à Paulo, pracował w Głównym Komitecie Towarzystwa Pomocy Ofiarom Wojny. Aktywność Rektora uwidoczniła się szczególnie w społecznej radzie duchowieństwa piotrogrodzkiego. Unikatowym świadectwem tej działalności są przechowywane w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL protokoły posiedzeń rady. W dniu wybuchu rewolucji lutowej w 1917 roku według kalendarza juliańskiego (8 marca nowego stylu) w mieszkaniu ks. prałata Konstantego Budkiewicza (1867–1923), proboszcza największej petersburskiej parafii św. Katarzyny, odbyło się pierwsze posiedzenie przedstawicieli duchowieństwa katolickiego na czele z bp. Janem Cieplakiem. Dwa dni później wyłoniono komitet organizacyjny (10 III) wraz z prezesem ks. Idzim Radziszewskim. 15 protokołów spotkań duchowieństwa piotrogrodzkiego od marca 1917 roku do końca stycznia 1918 roku przechowywał ks. Budkiewicz, który też protokołował część tych spotkań. Pięć lat później (4 marca 1923 roku) w dniu swego wyjazdu na zorganizowany przez rząd radziecki sąd pokazowy do Moskwy, spodziewając się wyroku skazującego, ks. Budkiewicz porządkował sprawy parafialne, a część ocalałego archiwum przekazał ks. Bronisławowi Ussasowi (1885–1977)¹⁵. Ks. Ussasowi zaś, jako szefowi Ekspozytury Piotrogrodzkiej Delegacji Polskiej w Komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie, udało się te zbiory wywieść do Polski, a następnie przekazać do dyspozycji KUL.

Z protokołów spotkań duchowieństwa przebija troska i niepokój o losy katolików w wielonarodowym imperium rosyjskim. Dostrzegano bowiem wielorakie zagrożenia ideologiczne. Zwołując zebranie duchowieństwa bp Cieplak we wstępnym przemówieniu, wskazał potrzebę w nowej sytuacji państwa stworzenia społeczno-politycznej organizacji katolików. Biskup podkreślił zagrożenia i wrogie kierunki wobec Kościoła, a w celu obrony praw Kościoła, jak i chrześcijan, należało utworzyć organizacje łączące ludzi wierzących.

¹⁴ I. Wodzianowska, *Petersburskie korzenie Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie*, ZN KUL, 2009, nr 4(208), s. 95–102.

¹⁵ E.M. Ziółek, „Sprawa Ussasa”. *Przyczynek do dziejów mieszanych komisji Reewakuacyjnej i Komisji Specjalnej 1922–1924*, „Teki Komisji Historycznej TN KUL”, 18(2021), nr 3, s. 159–175.

Na pierwszym posiedzeniu zgromadziło się 46 duchownych, właściwie prawie połowa działających wówczas w Piotrogradzie kapłanów. Wśród nich byli pracownicy kurii archidiecezjalnej (m.in. I. Bałtruszys, F. Ostrowski, Z. Łoziński, W. Płoskiewicz, J. Trojgo, F. Trason), wykładowcy seminarium duchownego i Akademii (A. Grygajtis, P. Kremer, C. Falkowski, I. Świrski, F. Abrantowicz), proboszczowie piotrogrodzkich parafii i kapelani (A. Jędrzejewski, L. Wetmański, J. Wasilewski, W. Iwicki, D. Kołpiński, A. Malecki, E. O'Rourke, E. Szwejnica), posłowie do Dumy Rosyjskiej¹⁶. Byli tu przedstawiciele duchowieństwa obrządku łacińskiego i bizantyjsko-rosyjskiego, Polacy, Rosjanie, Białorusini, Litwini, Łotysze.

Wówczas też Aleksander Wóycicki (1878–1954)¹⁷, przyszły wykładowca KUL i rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, podjął temat demokracji chrześcijańskiej w Rosji, a ks. Zygmunt Łoziński (1870–1932), mianowany jeszcze w tym samym roku biskupem mińskim, zaproponował popularyzację tego tematu i wydanie drukiem referatu dotyczącego chrześcijańskiej demokracji. Zgłaszano wiele propozycji poczynając od tworzenia domów ludowych, organizacji nowych parafii, założenia pisma, wydawnictw. Ks. Radziszewski zaproponował skonkretyzowanie tych wniosków, niejako podsumowując dyskusję, wokół trzech wiodących tematów: „uświadomienie księży, zorganizowanie uświadomienia świeckich i pracy ze świeckimi”¹⁸.

Wokół tych trzech kierunków na kolejnych posiedzeniach były systematyzowane konkretne pomysły oraz plany działań. W celu skoordynowania postępowania zaproponowano wyłonienie komitetu organizacyjnego, w skład którego weszli I. Radziszewski, A. Wóycicki, posłowie St. Maciejewicz i Łankajtis, ks. Franciszek Rancan, przyszły biskup Rygi i poseł łotewski, ks. Fabian Abrantowicz i wspomniany już Budkiewicz, dziekan piotrogrodzki. Zaraz po posiedzeniu wyłoniono prezesa w osobie ks. Radziszewskiego. Tak szybka decyzja, kto ma przewodniczyć temu zaszczytnemu gronu działaczy, potwierdza niezwykle autorytet Ks. Rektora w środowisku duchowieństwa petersburskiego¹⁹.

¹⁶ BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiory ks. Bronisława Ussasa, rps 787, k. 2–4v.

¹⁷ Zob. szerzej: T. Sikorski, *Aleksander Wóycicki*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, red. R. Łatka, t. 2, Warszawa 2021, s. 455–462.

¹⁸ BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiory ks. Bronisława Ussasa, rps 787, k. 4.

¹⁹ Potwierdza to w swych wspomnieniach Emilia Szeliga-Szeligowska. Pisząc o estymie, jaką się cieszył ks. Radziszewski wśród duchowieństwa petersburskiego, wyrażając się także m.in. w projekcie Jego nominacji na metropolitę archidiecezji mohylewskiej w pierwszej

Dwa dni później odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu Organizacyjnego. Ponownie zebrani duchowni rozpoczęli obrady w pomieszczeniach parafialnych, korzystając z gościny ks. Budkiewicza. Ks. Radziszewski postulował od początku określenie roli i zaangażowania duchowieństwa w ruchach politycznych. W zgodnej ocenie, wspartej przez Rektora, kapłani nie powinni należeć do partii politycznych „bez koniecznej do tego potrzeby”. A Radziszewski złożył kolejny wniosek o przemyślenie porządku opracowywania kwestii: „1) co duchowieństwo ma zrobić dla siebie; 2) co ma zrobić dla świeckich; 3) co ma zrobić [wspólnie] ze świeckimi”²⁰.

Odnosnie do punktu pierwszego zaaprobowano odczyty dla duchowieństwa, kursy społeczne, urządzenie odpowiedniej podręcznej biblioteki w Petersburgu. Doboru tematów odczytów jak i książek do biblioteki mieli dokonać księża Radziszewski, Wóycicki i Abrantowicz. Odczyty miały również objąć osoby świeckie. Zaproponowano powołanie komitetu centralnego, któremu podlegałyby tworzące się komitety parafialne. Komitety parafialne miały organizować odczyty w swych miejscowościach. Uznano, że z ambony należy korzystać z wielkim wyczuciem, gdyż nie może uciepieć przekaz zasad wiary. Z kolei niektóre kwestie społeczne mogły być poruszane przez księży także w kazaniach i na zebraniach, a ich tematy mieli znowuż ułożyć księża Wóycicki i Abrantowicz. Jednym z podstawowych środków oddziaływania na świeckich miała stać się prasa. Podjęto więc rozważania nad założeniem własnej katolickiej drukarni. Z uwagi na brak funduszy i fakt, że działały już w mieście typografie, co umożliwiałoby drukowanie podręcznych materiałów, decyzję odłożono na późniejszy okres.

Współpraca ze świeckimi miała się opierać przede wszystkim na komitetach parafialnych i łączącej ich organizacji. W myśl założeń encykliki *Rerum novarum* demokracja chrześcijańska miała bronić szeroko pojętych interesów katolickiej ludności – ekonomicznych, politycznych, społecznych itp. Wytyczne programu chrześcijańskiej demokracji w Rosji miał napisać ks. Wóycicki. Posiedzenia odbywały się dość dynamicznie i już 13 marca 1917 roku Komitet Organizacyjny zebrał się ponownie, by tym razem wysłuchać przygotowanego referatu o kierunkach działalności na podstawie debat i protokołów z poprzedniego posiedzenia.

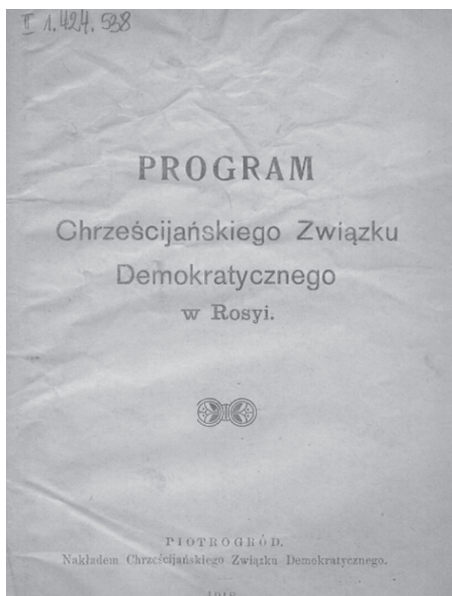
połowie 1917 r., wspomniała o działaniach podjętych wobec tej nominacji przez ks. Radziszewskiego. Reforma Akademii Duchownej oraz projekt tworzenia nowej katolickiej uczelni były dla Rektora znacznie ważniejsze. E. Szeliga-Szeligowska, *Wspomnienia o ks. Idzim Radziszewskim i początkach uniwersytetu. 1917–1920*, opr. J. Jaźwierska, Lublin 2020, s. 39.

²⁰ BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiory ks. Bronisława Ussasa, rps 787, k. 6.

Referat ks. Radziszewskiego pt. „O całokształcie działalności duchowieństwa w dobie obecnej” został przygotowany na ogólne zebranie duchowieństwa stolicy (15 marca 1917) i zaaprobowany przez Komitet, podobnie jak i wycieczne programu społeczno-politycznego autorstwa ks. Wóycickiego. 22 marca na, trzecim już z kolei, zebraniu ogólnym duchowieństwa dokonano na wniosek bp. Cieplaka wyboru Komitetu ds. Społecznych przy ordynariacie archidiecezji mohylewskiej. W skład Rady weszła pierwsza trójka księży, którzy uzyskali największą liczbę głosów: Wóycicki (21), Radziszewski (16) i Abrantowicz (14)²¹. Część obrad

poświęcono tematowi bieżącym, a mianowicie kwestii używania języków narodowych w liturgii i w szkolnictwie. Koncentrując debatę na języku białoruskim, uznano konieczność „zorganizowania Białorusinów”, czyli aktywizacji działalności wydawniczej w języku białoruskim. Protokoły kolejnych zebrań (z kwietnia i maja) już utworzonego Komitetu ds. Społecznych ogniskują wokół sprawozdań z działalności ruchów katolickich – litewskiego, łotewskiego i polskiego, sposobu przekazu treści społecznych z ambony, by duchowni nie stali się rzecznikami partii politycznych i kwestiom edukacji.

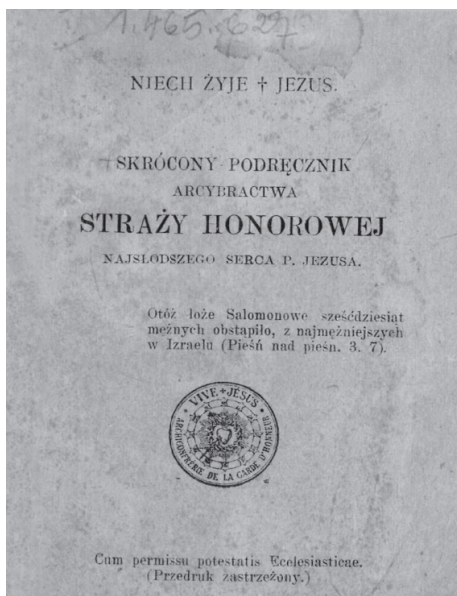
Z notatki ks. Budkiewicza wiemy, że aktywność Komitetu Społecznego nie satysfakcjonowała bp. Cieplaka, ówczesnego wikariusza archidiecezji mohylewskiej. Ustanowił on w miejsce Komitetu przy ordynariacie archidiecezji Radę Społeczną. Powołana Rada była złożona z dziewięciu członków, znowuż na czele z ks. Radziszewskim. Biskup Cieplak określając zadania Rady, pozostawił uznaniu Rektora dobór osób, które weszłyby w jej skład²². Do Rady zostali powołani księża: Budkiewicz,

Program Chrześcijańskiego Związku Demokratycznego

²¹ Głosy oddano jeszcze na ks. Reklajtisa i ks. Franciszka Trasuna (1864–1926). Tamże, k. 9–9v.

²² AU KUL, Podzespół Przedwojenny, rep. 124, sygn. 2.

Skrócony Podręcznik Arcybractwa Straży Honorowej Najśłodszego Serca P. Jezusa, wydrukowany w Petersburgu

Źródło: <https://polona.pl/item/skrocony-podrecznik-arcybractwa-strazy-honorowej-najsłodszego-serca-p-jezusa,MTA3MjMyMjg1/4/#info:metadata>

łaniu Rady. Rada Społeczna spotykała się w odstępach jednego, dwóch tygodni. Zebrania Rady odbywały się w różnym składzie; obecni najczęściej byli księża Wóycicki, Radziszewski i Budkiewicz.

Zakres tematów, nad którymi obradowano, był bardzo szeroki, gdyż obejmował sprawozdania z parafii zarówno o działalności kół chrześcijańskiej demokracji, zaangażowaniu religijnym jak i całej aktywności społecznej na ich terenach (kooperatywy, kasy zapomogowe itp.). Sprawozdania przynosiły wieści o aktywności parafii na terenach białoruskich m.in. Czerei czy Zahacia, łotewskich (Krasław, Dźwińsk), litewskich, to znowu rosyjskich (Samara, Psków)²⁴. Rada popierała tworzenie bractw religijnych jako jednej z form zaangażowania świeckich i pogłębienia

Maciejewicz, Rancan, Reklajtis, Wóycicki oraz przedstawiciel białoruskiej demokracji Lucjan Chwiećko (1889–1944), a także ks. Witold Iwicki (1884–1943)²³ oraz Ignacy Świrski (1885–1968), przyszły biskup siedlecki.

Trudno określić, kiedy dokładnie odbyło się pierwsze posiedzenie ukonstytuowanej Rady. Można przypuszczać, że nastąpiło to jeszcze we wrześniu 1917 roku, wkrótce po nominacji ks. Radziszewskiego. Obrady przeniosły się wówczas z mieszkania ks. Budkiewicza i sal parafialnych do siedziby kurii metropolii mohylewskiej. Drugie posiedzenie odbyło się 12 października. Obradowano wówczas nad statutem i regulaminem Rady, a w międzyczasie bp Cieplak wydał okólnik do duchowieństwa (14 września), informując o powo-

²³ R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRR. 1917–1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 194–195, 254–255.

²⁴ BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, Zbiory ks. Bronisława Ussasa, rps 787, k. 11.

ich praktyk. W związku z tym spływały do Petersburga zarówno raporty o tworzeniu w parafiach bractw jak i prośby o przesyłanie statutów bractw kościelnych i precyzowanie ich działalności (głównie bractwa różańcowe, św. Zyty czy eucharystyczne, straży honorowej Serca Jezusowego). Powstała również potrzeba druku odpowiedniej literatury religijnej i jej kolportażu.

Ten szeroki zakres geograficzny natchnął ks. Radziszewskiego w pierw do utworzenia archiwum Rady Społecznej według parafii, a następnie założenia kroniki archidiecezjalnej, by informować o wydarzeniach w poszczególnych miejscowościach, a kapłanów o nowym prawie kościelnym czy rozporządzeniach władzy duchownej. Redaktorem nowego pisma został wówczas ks. Jan Wasilewski (1885–1948), który już na posiedzeniu 23 stycznia 1918 roku przedstawił pierwszy numer miesięcznika „Kronika Archidiecezji Mohyłowskiej i Diecezji Mińskiej”. Komitet redakcyjny składał się z członków Rady Społecznej.

Odzwierciedlił się także na kartach protokołów zebrań Rady spór pomiędzy oddziałami piotrogrodzkim a moskiewskim, kierowanym przez ks. Kazimierza Lutosławskiego (1880–1924), powiązanego ze środowiskami pravicowymi. Apolityczny oddział piotrogrodzki zyskał poparcie Rady Społecznej w odróżnieniu od moskiewskiego, zmierzającego w kierunku zaangażowania politycznego. Ks. I. Radziszewski wnioskował o zwołanie posiedzenia przedstawicieli piotrogrodzkiej i moskiewskiej demokracji u ks. arcybiskupa E. Roppa wraz z Radą Społeczną w trakcie przygotowywanego w lutym 1918 roku zjazdu delegatów kół Chrześcijańskiej Demokracji w celu pogodzenia ich przedstawicieli. Pozycja I. Radziszewskiego przedstawia się bardzo czytelnie, zarówno na wszystkich polach Jego działalności w Petersburgu, jak i samej Radzie – należy działać w zgodzie dla dobra wspólnego.

Ostatni z zachowanych protokołów zapowiada kolejne zwołanie Rady na dzień 31 stycznia 1918 roku. Z pewnością częstotliwość posiedzeń Rady Społecznej zmieniła się pod wpływem nowej sytuacji politycznej. Petersburg jeszcze w 1917 roku opuściła część działaczy łotewskich, jak wspomniani księża Trasun i Rancan. Dojście do władzy bolszewików oraz wydawane przez nich dekrety, konfiskata majątków kościelnych, wyjazd części duchowieństwa z Petersburga, rewizje czy uwięzienie duchowieństwa paraliżowały prace zarówno Rady jak i komitetów parafialnych. Także aktywność ks. Idziego Radziszewskiego zakończyła się w Petersburgu pod koniec czerwca 1918 roku, wraz z jego wyjazdem do kraju z projektem

Uczestnicy zjazdu Chrześcijańskiej Demokracji w Piotrogradzie

Źródło: BU KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, F-8, fot. K. Bułła

powołania katolickiego uniwersytetu. Ks. Rektor dwukrotnie wrócił jeszcze do Piotrogradu, by uporządkować sprawy Akademii Duchownej. Patronat nad uczelnią objął Ludowy Komisariat Oświaty. Działalność uczelni zawiesił jeszcze w kwietniu metropolita Ropp, po ogłoszeniu dekretu o rozdziale Kościoła od państwa (28 I 1918). Akademia straciła wówczas subsydia państwowe i prawo legalnego istnienia. W samym mieście zaś głównym tematem obrad duchowieństwa, zebranego wokół ks. dziekana Budkiewicza, była obrona kościołów i wiernych przed ateizacją.

Ks. Radziszewski przystąpił z kolei do nowego zadania – tworzenia struktur katolickiej uczelni w Lublinie. W zachowanych protokołach posiedzeń zarówno duchowieństwa petersburskiego jak i Rady Społecznej za każdym razem zwraca uwagę skonkretyzowanie przez ks. Radziszewskiego opinii wokół wiodących tematów, porządkujących kwestie, dyskusje, obrady czy formy działalności. Umysł filozofa działał bardzo precyzyjnie i konkretnie. Może dzięki właśnie tym predyspozycjom ks. Radziszewski zdołał urzeczywistnić swą wizję utworzenia uniwersytetu ku chwale Boga i Ojczyzny?

ACTIVITIES OF RECTOR IDZI RADZISZEWSKI IN ST. PETERSBURG

Keywords: Fr. Idzi Benedykt Radziszewski, Theological Academy in St. Petersburg, the Catholic Church in the Russian Empire, Christian democracy, Saint Petersburg.

Summary: Idzi Radziszewski's activity in St. Petersburg during his four-year term as rector of the Spiritual Academy was multilateral. The Rector became involved in pastoral activities, conducting retreats and preaching in St. Petersburg parishes. He was also active in charitable and aid organizations. The main sphere of activity was the education of the clergy and lay youth. Radziszewski, shortly after his arrival in the Russian capital, developed a project to reform the Spiritual Academy, emphasizing the improvement of the level of studies and specializations. In the situation of constant ministerial supervision, the reform was limited in scope, hence not all projects were implemented by the Rector. The establishment of the Higher Polish Courses gave the rector a new impulse to create a university whose graduates will build an independent state on Christian foundations. Recognizing the need for the formation of both priests and laity, Fr. Radziszewski was also involved in the work of the Social Council at the Ordinariate of the Mogilev Archdiocese. The preserved documentation of this activity allows us to outline the unchanging attitude of Fr. Radziszewski – action towards the common good.

BIBLIOGRAFIA

- Российский Государственный Исторический Архив, ф. 821, оп. 128, д. 1016; ф. 826, оп. 3, д. 86.
- Archiwum Uniwersyteckie KUL, Podzespół Przedwojenny, rep. 124, sygn. 1, 2.
- Biblioteka Uniwersytecka KUL, Oddział Zbiorów Specjalnych, F-8; Zbiory ks. Bronisława Ussasa, rps 787, k. 1–23; Zbiór tymczasowy, rps 1139, k. 26–41; Zbiór Ogólny, rps 3033–3034.
- Католическая Церковь накануне революции 1917 года: сборник документов*, сост. и отв. ред. М. Радван, Люблин 2003.
- Program Chrześcijańskiego Związku Demokratycznego w Rosji*, Piotrogród 1918.
- Sprawozdanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego wśród wygnanców w Rosji za czas od 1 sierpnia 1915 do 1 października 1916 r.*, Piotrogród 1918.
- Szeliga-Szeligowska E., *Wspomnienia o ks. Idzim Radziszewskim i początkach uniwersytetu. 1917–1920*, opr. J. Jaźwierska, Lublin 2020.
- Dębiński A., Pyter M., *Wizjoner i Realista. O Idzim Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020.

- Dzierzkowska D., *Zbiór rękopisów ofiarowanych przez ks. B. Ussasa Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Ksiądz Bronisław Ussas (1885–1977)*, ABMK, 39(1979), s. 57–72. <https://doi.org/10.31743/abmk.7252>.
- Dzwonkowski R., *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRR. 1917–1939. Martyrologium*, Lublin 1998.
- Karolewicz G., *Ksiądz Idzi Radziszewski. 1981–1922*, Lublin 1998.
- Nykiel B., *Wyższe Kursy Polskie (WKP)*, <http://www.polskipetersburg.pl/hasla/wyzsze-kursy-polskie> [2.10.2017].
- Sikorski T., *Aleksander Wóycicki*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 455–462.
- Strawińska M., *Wyższe Kursy Polskie w Petersburgu 1916–1918. Uniwersytet Lubelski. Polonistyka. Romanistyka. Pedagogika. 1921–1926*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918–1925*, wstęp i red. G. Karolewicz, Lublin 1978, s. 55–60.
- Talko-Hryncewicz J., *Wspomnienia z lat ostatnich (1908–1932)*, Warszawa 1932.
- Wodzianowska I., *Działalność społeczna duchowieństwa katolickiego w Sankt-Petersburgu w dobie rewolucyjnych wstrząsów w Rosji (1905–1918)*, w: *O wolność i sprawiedliwość. Chrześcijańska Europa – między wiarą i rewolucją*, red. U. Cierniak, N. Morawiec, A. Bańczyk, Częstochowa 2018, s. 221–233.
- Wodzianowska I., *Petersburskie korzenie Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie*, ZN KUL, 2009, nr 4(208), s. 95–102.
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu. 1842–1918*, Lublin 2007.
- Wojtkowski A., *Ks. Idzi Radziszewski (1871–1922)*, RF, 1(1948), s. 228–249.
- Ziółek E.M., „Sprawa Ussasa”. *Przyczynek do dziejów mieszanych komisji Reewakacyjnej i Komisji Specjalnej 1922–1924*, „Teki Komisji Historycznej TN KUL”, 18(2021), nr 3, s. 159–175. <https://doi.org/10.18290/teka21.6>.